

Universiteit
Leiden
The Netherlands

Boekbespreking van: *Philosophers of Peace and War*

Nooyer, P.G. de

Citation

Nooyer, P. G. de. (1981). Boekbespreking van: *Philosophers of Peace and War*. *Acta Politica*, 16: 1981(2), 297-299. Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/3452209>

Version: Publisher's Version

License: [Leiden University Non-exclusive license](#)

Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/3452209>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

hoewel hij erkent dat alle intellectuele anarchisten zich het dilemma van het gebruik van geweld bewust waren. Waarom dan 30 pagina's over terrorisme uitweiden, op een manier die niet dat dilemma centraal stelt? Een van de redenen is impliciet voorhanden: vele anarchisten hebben geweld principieel afgewezen – en voor hen valt dan het dilemma weg. Anderen hebben het gebruik van geweld niet verworpen, maar waren er ook geen uitdrukkelijke voorstanders van. Enkele prijzen geweld aan, maar dan steeds weer geclausuleerd, (a) er mogen geen onschuldige slachtoffers vallen, (b) de daad moet uitdrukkelijk propagandistische waarde hebben, of (c) het mag niet om een individuele daad gaan. Wie in een gedetailleerd overzicht geïnteresseerd is, raadplege de dissertatie van F. B. Enthoven, *Studie over het anarchisme van de daad* (Amsterdam, 1901); zie voor een publikatie van jongere datum *Anarchisme van de daad*, door A. L. Consandse (Den Haag, 1969).

Het stellen van het dilemma van het gebruik van geweld, bijvoorbeeld omdat dit altijd 'opgelegd' is, een element dat anti-anarchistisch mag heten, is geen onbelangrijke kwestie. Maar de wijze waarop Joll geweld en terrorisme invoert, staat los van een geschiedenis van het anarchisme. Dat is mijn punt. Wanneer de draagwijdte daarvan niet wordt ingezien, waarvan bij Joll kennelijk sprake is, dan wordt over kettters geschreven als hij doet. Botweg stelt hij vast: zij hebben niet als doelstelling de verandering van de sociale condities in deze wereld.

Laten we aannemen dat dit zo is, wat voor zin heeft het dan om ze te noemen in een boek over anarchisten? Deze staan allen namelijk wel degelijk een verandering van de sociale condities voor ogen. Op grond van de studie van B. de Ligt (*Vrede als daad*; Arnhem 1931-'33; twee delen) kom ik bovendien met betrekking tot vele kettters tot een heel andere conclusie. Wel zou ik dan andere kettters, die relevanter zijn voor anarchisme, naar voren hebben gehaald, waarvan er hier tenminste een genoemd moet worden, E. de la Boétie (1530-1563).

De la Boétie hanteert de idee van de niet-deelname (non-coöperatie) als een weg ter zelfbevrijding. In de loop der tijden zijn diens (korte) teksten herhaaldelijk herdrukt (en vertaald). Ze dringen door in de Verenigde Staten waar ze Emerson en Thoreau, in Duitsland waar ze Landauer inspireerden. Het is wat dit betreft bepaaldelijk jammer dat Joll geen kans heeft gezien om het 'ketterse' van De la Boétie, de zelfbevrijding door non-coöperatie, in verband te brengen met Landauer's opvatting over de staat, en dit door te trekken naar de opvattingen van een hedendaagse Amerikaanse anarchist M. Bookchin.

De staat is bij Landauer een verhouding, een verhouding tussen mensen; en men vernietigt de staat, zegt hij, wanneer men andere verhoudingen aangaat, wanneer men zich anders tot elkaar verhoudt (verg. *Schwache Staatsmänner, Schwächeres Volk* (1910); in de bundel *Beginnen*; Hilversum, 1977; p. 53). De vraag ligt nu voor de hand: hoe dan zich te verhouden in een zodanige anarchistische zin? Een mogelijke antwoord is dan te vinden in wat bij Bookchin 'sociale ecologie' heet (zie bijv. van hem *Ekologie en anarchisme*; Utrecht, 1977). Zulke zaken evalueren komt mij zinvoller voor, dan opnieuw te doen alsof het bij anarchisten vaak alleen om doellose herrietrappertij gaat. Op zo'n moment komt Joll, vermoedelijk zonder dat uitdrukkelijk te willen, niet boven het niveau van verdachtmakers van twijfelachtig allooi uit, wanneer hij een bewering plaatst als: 'Door de publikaties van Nietzsche en Stirner kon het individueel-anarchisme een selfmade superman voortbrengen als Mussolini' (p. 155). Nog een stap verder en we zitten inderdaad in het dubieuze gezelschap van mensen als H. G. Helms (*Die Ideologie der anonymen Gesselschaft*) en B. Frei (*Die anarchistische Utopie*), die nauwelijks onverholten de anarchist M.

Stirner – een van de vaders van het individueel-anarchisme – verwijten het nationaal-socialisme en Hitler te hebben voortgebracht. Dit zijn zulke grofheden, dat een onnauwkeurigheid als Domela Nieuwenhuis een dominee noemen terwijl hij al twintig jaar eerder de kerk verlaten had, niet eens meer opvalt.

(5) Richards zegt dat hij zo'n 250 fouten kan produceren, die Joll heeft gemaakt in de eerste druk. Ik heb de tweede druk niet zo gelezen, noch reikt mijn pretentie omtrent bekendheid met anarchisme en anarchisten zo ver, dat ik kan traceren of al die (niet genoemde) fouten uit de herdruk zijn verdwenen. Maar wel degelijk geldt de kritiek van Guérin, die hij op de eerste druk gaf, nog steeds: 'Joll wil beslist dat anarchisten niet actueel zijn. (...) In de voorafgaande bladzijden hebben wij (Guérin) getracht aan te tonen dat deze image van het anarchisme niet de juiste is. Het constructieve anarchisme, zoals dat het beste gestalte heeft gekregen door de pen van Bakoenin, berust op organisatie, zelfdiscipline, integratie, niet op gedwongen maar op federalistische centralisatie. Het heeft steunpunten in de modern grootindustrie, in de moderne techniek, in het modern proletariaat, in het internationalisme op wereldschaal' (*Het anarchisme*; p. 145).

Omdat Joll het bespreken van en ingaan op deze soort kritieken, waartoe hij voor de tweede druk toch zo'n 15 jaar de gelegenheid heeft gehad, uit de weg is gegaan, is deze herdruk een herhaalde misslag te noemen.

Th. Holterman

W. B. Gallie, *Philosophers of Peace and War: Kant, Clausewitz, Marx/Engels and Tolstoy*, Cambridge University Press, 1978, xx 141 blz. + noten.

Nu ook in de polemologie quantitative methoden van analyse een belangrijke rol spelen, kan een moment van filosofische bespiegeling over het eigenlijke onderwerp van studie van nut zijn.

Het pittige en goed-leesbare boekje van Gallie biedt een uitstekende aanleiding voor een dergelijke bezinning. In zijn 'Philosophers of Peace and War' behandelt de auteur namelijk de ideeën van Kant, Von Clausewitz, Marx/Engels en Tolstoj over het oorlogsvraagstuk. Gallie bestrijkt met zijn analyse ongeveer anderhalve eeuw filosofische reflectie op het kernvraagstuk van de leer der internationale betrekkingen, nl. de wisseling van oorlog en vrede in de betrekkingen tussen staten.

Ondanks de veranderde omstandigheden houdt Gallie de denkbeelden van deze filosofen voor zinvol, echter alleen 'if we are prepared to relive them as an inspiration and pro-*praedeutic* to our own intellectual endeavour' (blz. 3).

Hiermee is tevens de eerste taak die Gallie zich in dit boek stelt vastgelegd: het beknopt en helder uiteenzetten van de zienswijzen op oorlog en vrede die men bij deze klassieke auteurs aantreft. Naar zijn mening is dat geen overbodige luxe aangezien in de secundaire literatuur herhaaldelijk sprake is van onjuiste interpretaties en van misvattingen, terwijl Von Clausewitz zelfs het slachtoffer werd van verval-singen.

Mijns inziens is Gallie in deze taak uitstekend geslaagd. Ook voor de niet-filosofisch geschoolde lezers biedt het boek een heldere samenvatting van ingewikkelde en invloedrijke ideeënstelsels. Wel valt het op dat de schrijver niet duidelijk aangeeft waarom hij juist dit viertal zo belangrijk acht. Ook de opvattingen van Hob-

bes, Hegel en Rousseau hadden in een boek dat is gereserveerd voor 'philosophers of peace and war' m.i. een behandeling verdiend.

Aangezien het niet mogelijk is alle door Gallie besproken problemen aan de orde te stellen zal ik mij tot enkele hoofdpunten uit zijn betoog beperken.

'Zum ewigen Frieden. Ein philosophischer Entwurf' (1795) van Kant wordt door Gallie gepresenteerd als een argumentatie ten gunste van een beperkt non-agressie-verdrag. In een dergelijk verdrag zouden de staten zich jegens elkaar dienen te verplichten af te zien van oorlogvoering als methode voor geschillenbeslechting. Kant hoopte dat een dergelijk samenwerkingsverband door de voorbeeldwerking, de demonstratie van de voordelen van arbitrage boven oorlogvoering, die ervan zou kunnen uitgaan, andere staten ertoe zou brengen zich bij deze bond voor vrede aan te sluiten.

Volgens Gallie beoogde Kant geenszins met dit voorstel een besluitvormend lichaam in het leven te roepen dat bevoegd zou zijn gewapenderhand tegen agressors van buitenaf op te treden. Kant voorzag namelijk dat pogingen een collectief veiligheidsstelsel naar het model van Volkenbond, Verenigde Naties of Nato – of zelfs een wereldregering – tot stand te brengen tot falen zijn gedoemd. De achterliggende gedachte bij het bescheiden voorstel van Kant is dat goede inzichten, fraaie plannen en rationele organisatievormen op zichzelf volstrekt onvoldoende zijn om de maatschappelijke vooruitgang – waar Kant in geloofde – tot stand te brengen, te sturen. Volgens de zienswijze van Kant wordt de mensheid hardhandig op het spoor der vooruitgang geplaatst door confrontatie met de rampzalige gevolgen die het handelen van hen gezamenlijk oproept.

In het hoofdstuk dat is gewijd aan *Von Clausewitz* gaat Gallie's aandacht vooral uit naar het onderscheid tussen 'absolute oorlog' en 'Krieg als eine Fortsetzung des politischen Verkehrs mit Einmischung anderer Mittel'. Ik betwijfel overigens of Gallie's lucide uiteenzetting over de betekenis van dit onderscheid nieuwe gezichtspunten bevat.

In het hoofdstuk over de denkbeelden van *Marx en Engels* gaat de meeste aandacht uit naar tegenstrijdigheden tussen de voorspelde maatschappelijke ontwikkelingsgang, waartoe de auteurs op grond van hun economische analyse kwamen, en de effecten op maatschappelijke verandering (i.c. revolutie) die van oorlogvoering werden verwacht. Anders gezegd, doordat Marx en Engels geneigd zijn de regering te beschouwen als het uitvoerend comité van de bourgeoisie, laten zij in hun economische analyse de politieke effecten van oorlogvoering op maatschappelijke transformaties buiten beschouwing terwijl zij aan deze effecten toch ook juist grote betekenis toekennen. De 'marxistische traditie' heeft in deze fout volhard: de militaire geschriften van in het bijzonder Engels zijn grotendeels onbekend, terwijl de economische en politieke effecten van kapitalistische ontwikkeling, zoals het ontstaan van emancipatie-bewegingen en belangengroepen buiten de economische analyse worden gehouden. Deze omissie is des te verbazingwekkender omdat het juist de militaire macht van de socialistische staten is – en niet zozeer hun economisch welzijn – die de grootste uitdaging voor het kapitalisme vormt.

Opmerkenswaard is nog dat Gallie wijst op de nationalistische implicaties van Engels' militaire analyses; hij houdt diens militair-sociologische beschouwingen dan ook grotendeels verantwoordelijk voor de breuk die in 1914 in de socialistische geleerden optrad.

Tenslotte *Tolstoi*. In zijn weergave van de denkbeelden van deze Russische schrijver geeft Gallie aan dat sprake is van een belangrijke continuïteit in Tolstoi's denk-

beelden over oorlog en vrede, terug te vinden in zowel zijn 'Oorlog en Vrede' als in zijn latere anti-militaristische werken als 'Christendom en Pascifisme'. Een continuïteit die daarin bestaat dat zowel zijn verwerping van de 'great men theory of history' in 'Oorlog en Vrede', als zijn met name anti-militaristische en anti-patriotistische denkbeelden in 'Christendom en Pascifisme' en 'Het Koninkrijk Gods is In U' leiden tot de these dat oorlog een 'appalantly insidious evil' is, ongeacht de sociaal-economische omstandigheden. Voor Tolstoi is oorlog 'only the last climax of an infection that runs through every political society, liable to poison even the strongest and healthiest, the happiest and most kindly of its members' (blz. 131-132). Twijfel bestaat echter bij ondergetekende over de realiteitszin van Tolstoi's praktische wenken met betrekking tot het voorkomen van oorlog, die neerkomen op een 'Resist not him that is evil' of een 'Weest bereid te lijden zoals de eerste Christenen'. Dit mag echter geen aanleiding zijn om zijn denkbeelden als niet-waardevol terzijde te schuiven.

Helaas blijft Gallie steken in het weergeven van de denkbeelden van de door hem behandelde filosofen en komt hij niet toe aan onderzoek naar de invloed die zij hebben op het huidige polemologisch denken.

Desalniettemin is voor een ieder die wat meer wil weten over de denkbeelden van Kant, Von Clausewitz, Marx/Engels en Tolstoi, mijns inziens het boekje van Gallie zeker geschikt. Hoewel geen 'standaardwerk' vormt het zeker een aardige aanzet tot verdere studie. Misschien ook wel tot een verder Denken?

Paul G. de Nooijer

W. K. B. Hofstee, **De empirische discussie. Theorie van het sociaal-wetenschappelijk onderzoek**, Boom en Zoon, Meppel.

Sommige psychologen zijn vervuld van een diepgaand scepticisme ten aanzien van hun vak, zowel qua object als ten aanzien van de methodologie ervan. Linschoten schreef over 'de idolen van de psycholoog', Kouwer over 'het spel der persoonlijkheid'. Hofstee, de opvolger van Kouwer aan de Universiteit van Groningen, wenst, zo lijkt het, de *methodologie* van de psychologie ter discussie te stellen. Zijn beschouwingen strekken zich echter uit tot de sociale wetenschappen in het algemeen, en zijn daarom ook voor bijvoorbeeld politicologen en sociologen van belang.

Zoals hieronder wel zal blijken vind ik Hofstee's benadering lang niet altijd vruchtbaar. Vele door hem aangesneden kwesties acht ik triviaal, de moeite niet waard om je zo druk over te maken. Het boek is echter van belang omdat de schrijver blijk geeft van een intense betrokkenheid bij de beoefening van het vak. De losse en, volgens de folder, oneerbiedige stijl die wordt gehanteerd strooit de ontvankelijke lezer natuurlijk geen zand in de ogen! Op zich zou men wensen dat dit soort beschouwingen wat vaker voorkwam bij sociologen en politicologen. De enkele (import) socioloog hier te lande die zich kritisch met de methodologie van het vak bezig houdt komt niet verder dan een pleidooi voor het algehele afschaffen van de methodologie. (D. Philips, *Abandoning Method*.)

Voorop zij gesteld dat een kritische beschouwing van de wijze waarop de methodologie der sociale wetenschappen in die wetenschappen wordt toegepast uitermate nuttig is. Immers, de praktijk van de beoefening van het sociaal-wetenschappelijk